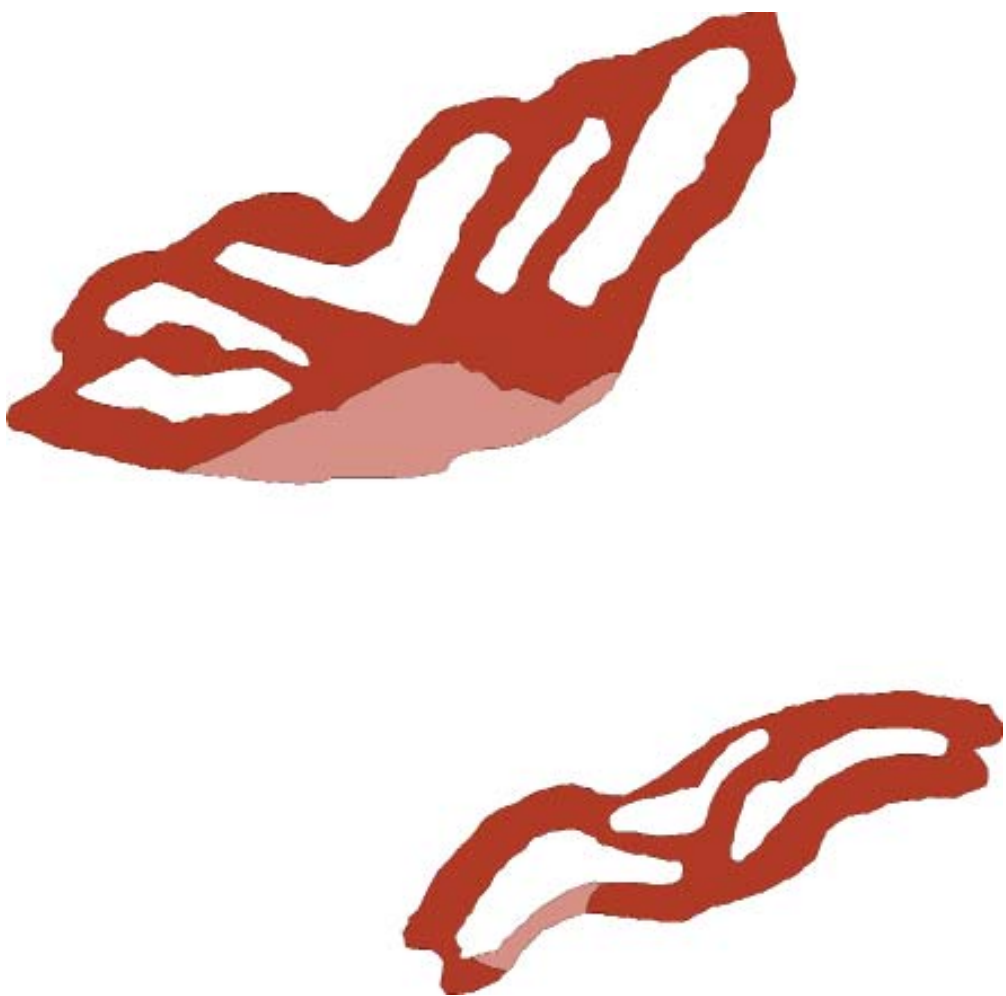

ARKEOLOGI I NORR 15

ARKEOLOGI I NORR 15

2016

Förord

I denna utgåva av *Arkeologi i Norr* presenteras flera nyheter. Artiklarna har bred kronologisk spännvidd och omfattar stenålder, bronsålder, järnålder och medeltid. En stor nyhet är de nyfunna hällmålningarna i Gaskávrrer i Arjeplogsfjällen som presenteras av *Per H Ramqvist, Ingela Bergman och Lars Liedgren*. Målningarna är de hittills nordligaste kända i Sverige. De är säregna genom att de i princip endast uppvisar varierande geometriska motiv. En säker människofigur finns också, men inga djurfigurer har upptäckts, vilket är ovanligt, för att inte säga unikt för jakt- och fångstbilder i Fennoskandinavien. Även om inga exakta paralleller till Gaskávrrer hittats, så återfinns vissa av de målade motiven på en del andra nordliga hällmålningsslokaler daterade till senmesolitikum och neolitikum. Flera av de geometriska figurerna är komplexa och förekommer från Finska Viken i söder till det nordligaste Norge och Ryssland, vilket visar att Gaskávrrer ingår i ett större kulturellt sammanhang. I Gaskávrrer har man dock valt att göra egna betoningar av motivurvalet.

Även *Anna-Karin Lindqvists och Nina Granholms* artikel behandlar överraskande och intressanta nyheter. I detta fall husgrunder från den yngre bronsåldern vid Umeälvens mynning. På två större räddningsgrävningar, vid Sockenvägen och Klockarbäcken, påträffades för första gången norr om Uppland spår av stolpbyggda hus från den yngre bronsåldern. Vid Klockarbäcken hittades ett mindre, treskeppigt hus tillsammans med ett flertal, ibland jättelika, kokgropar. Vid Sockenvägen hittades två säkra och en osäker husgrund samt ett flertal ytterligare stolphål som inte direkt kunde knytas någon identifierbar byggnadstyp. Ett av husen anknyter direkt till den i Sydskandinavien typiska treskeppiga hustypen med stalldel och bostadsdel. Det största huset, som har ett par mycket snarlika paralleller i Uppland, är av en speciell typ, med tätt ställda och kraftiga stolpar, som kanske inte varit ett treskeppigt, men ett enskeppigt hus. På grund av att husgrunderna framkommit i åkermark skulle de grundare anläggningarna, såsom väggstolpar, kunna vara helt bortplöjda, varför tolkningarna av hustyp inte alltid är enkel.

I nummer 14 av *Arkeologi i Norr* (2014) för Inger Zachrisson fram en hypotes om att de inte så sällan uppdykande föremålen R. 416

skulle vara manliga, samiska skinnskrapor från den yngre järnåldern. I detta nummer gör *Olof Holm* en annan tolkning av samma fyndtyp, nämligen att de sannolikt varit hyveljärn. Förekomst av verktyget på platser som det gotländska Paviken och fynska Lundeborg, vilket bl a varit hantverksplatser med skeppsbyggeri, indikerar annat än skinnberedning. Holm menar också att utformningen av redskapets egg inte väl lämpar sig för skinnberedning. Redskapet förekommer inom såväl samiskt som agrart norrönt område och har såsom hyvel kunnat användas inom båda grupperna.

Högom har varit, är och kommer att vara en rik källa till och en utgångspunkt för tolkningar och omtolkningar av de romartida och folkvandringstida samhällsstrukturerna i Skandinavien. *Per H Ramqvist* presenterar i sin artikel några nyheter rörande dateringar och osteologiska analyser från framför allt husgrunden under hög 3, men också en datering från kittelgraven hög 4. Dateringarna får till resultat att den horisontella stratigrafien på gravfältet justeras gentemot tolkningen som framfördes vid den stora publiceringen 1992. Resultaten av den nya och kompletta analysen av benmaterialet från husgrunden under hög 3, ger helt nya infallsvinklar jämfört med de preliminära resultaten som presenterades 1992. En säkerställd innebränd människa kan konstateras. Fynden tyder på att det var en kvinna och andra fyndkombinationer tyder på att ytterligare två kvinnor innebränts. Alla tre låg under den inrasade norra långväggen. Även husets rumsindelning i form av en festhall och ett gavelrum med kvinnoaktiviteter framhävs. En säregen stolpkonstruktion i festhallens västra gavel tolkas som ett podium med plats för ett högsäte och har kanske också varit en estrad för rituella dramor. De ovanligt många svinbenen samt två hästskallar som flankerat podiet tolkas som att man i hallen bedrivit Frejkult och att Högom under sin existens haft ett namn i stil med Fröland.

Norra Finland, liksom Norrland, är ett stort och alltför lite undersökt område. Den digitala genomgången av fornlämningar och fynd gällande den yngre järnåldern och tidiga medeltiden (enligt finsk terminologi: korstågstiden) gör att en del nya hypoteser och slutsatser kan dras. *Jari-Matti Kuusela* presenterar i sin artikel kanske lite överraskande att norra Finlands inland uppvisar många fler fynd än kustlandet. En tankeväckande hypotes som förs fram av författaren är att detta representerar två olika interaktions- och samhällsstrukturer. En

öppen i inlandet och en sluten, delvis monopoliserad handelsstruktur i kusten. I det österbottniska kustlandet lade den sociala strukturen hinder i vägen för ett mer allmänt deltagande i handelsnätverket, medan inlandsgrupperna förhöll sig friare och att fler individer eller grupper tog del i handelsutbytet. Därav de olika spridningsbilderna.

Lars Liedgren har inom ramen för forskningsprogrammet "Recalling the past" vid Silvermuseet i Arjeplog genomfört undersökningar av medeltida bebyggelse lämningar i Västerbottens kustområde. Eftersom kusten i många stycken är lika hårt exploaterad som storstadsområden, är det inte vanligt att påträffa opåverkade, "fossila" gårdsplatser eller bytomter. Idag känner vi ingen säker gårdslämning från den yngre järnåldern, de är förmodligen till största delen bort- och sönderschaktade av senare tiders bygg- och odlingsverksamhet. Lösfynden från västerbottenskusten tyder dock på att bebyggelse funnits, särskilt frekvent vid de större älvmyningarna. En förhoppning är också att de bytomter som faktiskt påträffats och dokumenterats också skulle hysa en bebyggelse från yngre järnålder såsom fallet var vid Arnäsbacken i norra Ångermanland. Vid forskningsprogrammets undersökningar har sådana förhoppningar ännu inte infriats arkeologiskt, men däremot i flera nya pollenanalyser. Liedgrens undersökningar har dock gett 1200-talsdateringar på den "fossila" och delvis undersökta gården Ön i Skellefteå socken. Gården tillhörde Degerbyn ("den stora byn"), som således etablerats väl före den vanligen antagna stora "kolonisationen" av västerbottenskusten under 1300-talet. Gården har haft jordbruk och omfattande djurhållning, med komplement av fiske och viss jakt. Fram till att gården överges omkring 1600, visar fynden att den åtminstone periodvis varit relativt välbeställd och tagit del av de importvaror som via Stockholm och lokala marknader varit i omlopp längs kusten.

Som framgått är *Arkeologi i Norr* återigen fylld av idel nyheter och jag hoppas att läsningen ska inspirera redan aktiva arkeologer och även uppmuntra intresserade att fördjupa sin kunskap om det nordliga området, som hela tiden bjuder motstånd - och överraskningar.

Per H Ramqvist